

BİLİM DİLİ

Kadir CANATAN*

Bilim dili spesifik bir dildir; başka bir deyişle toplumda geçerli olan genel dil içinde özel bir kategori oluşturur. Nasıl bir hukuk dili, sanat dili, din dili, çocuk dili, beden dili vesaire varsa bunlar gibi bir de bilim dilinden söz edebiliriz. Hatta bilim dili içinde de farklı disiplinlere göre daha spesifik dillerin olduğunu söyleyebiliriz. Fakat biz ayrıntılara girmeden bu yazımızda genel olarak bilim dilinin nasıl bir dil olduğunu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Bu bağlamda sorulması gereken temel sorular şunlardır: Bilim dili nedir, ne değildir? Bilim dilini, diğer dillerden ayırt eden özellikler nelerdir?

Bilim, özne olarak insanın kendisi ve çevresi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan bir beşerî faaliyet türüdür. İnsan, başından beri kendini ve çevresini tanımak için gayret sarf etmiş, ilk elde ettiği bilgileri sürekli sınavarak ve daha ileri boyutlara taşıyarak bilgisini genişletme ve çoğaltma yolunu tutmuştur. Bu anlamda insan, bilen bir varlık olarak tanımlanabilir. Bilme özelliği, ona diğer varlıklardan farklı bir ayrıcalık sağlar. Bilmek, düşünme, gözlem, deney, tecrübe ve araştırma gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Bilme eyleminde duyular önemli bir rol oynar, duyularla elde ettiğimiz izlenimleri beyin değerlendirir, sonra da dillendirir. Duyumla başlayan süreç dille son bulur.

Bilimsel bilgi, bildiğimiz tek bilgi türü değildir. Felsefi, estetik, dinî, teknik ve hatta günlük dil olarak birçok bilgi türleri ya da bilme biçimleri vardır ve hayatımızda her birinin ayrı bir yeri vardır. Biri diğerinin yerini doldurmaz ve onu gereksiz kılmaz. Hangi bilgi türü olursa olsun, hayatta biri kendini tek egemen bilme biçimi ilan ederse, o zaman sorunlar başlar. Bu ilan, aynı zamanda bir savaş ilanıdır ve diğerleriyle çatışmayı göze almak demektir. Bu çatışma hayatımızı zenginleştirmek yerine yoksullaştırır ve sığlaştırır.

Bilim insanı, gerçeklik hakkındaki bilgisini edinirken, bazı ilkeler ve değerlerden hareket eder. Başka bir deyişle “bilimin değerleri” vardır. Bilimsel işlemler,

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üni.

bu değerler tarafından yönlendirilir. Bilimsel değerlerin başında doğruluk kavramı gelir. Bilim insanı “doğru bilgi”nin peşindedir. Bilgi kavramının zıddı olan zan ya da kanı da aslında bir bilgi türüdür, fakat doğruluğu kesin bilgi değildir. Ampirik/deneysel bilimde doğru bilginin kriteri, teorilerin ya da önermelerin gerçeklikle uygunluğudur. Bir teori, ne kadar gerçeklikle uyumlu ise o kadar doğru telakki edilmeye hak kazanır. Söz gelimi “Okuldaki tahta karadır” ifadesi, okuldaki tahtanın rengiyle uyumlu ise bu önerme doğru bir önermedir. Ama tahta, siyah değil de yeşil ise bu durumda önermem yanlışlanmıştır ve doğru bir önerme kabul edilemez.

Tam da bu noktada bilim dilinin birkaç özelliği karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak bilim dili ampirik bir dildir. Doğru bilginin ne olduğunu tayin eden şey, ampirik gerçekliktir. Başka bir deyişle araştırmaya dayalı ve gerçeklikle uyumlu bir bilgi doğru bilgidir. Ampirik bilginin temelinde felsefi anlamda deneycilik ya da ampirizm yatar. Deneycilik, bilginin duyular sayesinde ve deneyimle kazanılabileceğini öne sürer. Bu görüşe göre insan zihninde doğuştan bir bilgi yoktur. İnsan zihni, John Locke’un söyleyişiyle boş bir levha (tabula rasa) gibidir.

Deneycilik, salt akılcılığa tepki olarak doğmuştur. Akılcılığa karşıt olarak deneycilik, sadece duyum ve deneyimle temellenen bilgileri bilgi olarak kabul eder. İnsan bilgisinin tek kaynağı deneyim ya da duyumdur. Bilginin kaynağında akılgören rasyonalizm geleneğine karşıt olarak deneycilik, her tür bilginin sonradan deneyimle, duyularla elde edildiğini ileri sürer. Doğuştan gelen veya içe doğan bilgi diye bir şey yoktur.

İkinci olarak bilim dili, betimleyici ve açıklayıcı bir dildir. Gerçeğin ne olması gerektiğini değil, neyin nasıl olduğunu araştırır. Bunun zıddı normatif dildir. Bilim dili kesinlikle normatif bir dil değildir. Söz gelimi “Ankara, Türkiye’nin başşehridir.” dediğimizde sadece bir gerçeği ifade ederiz. Burada betimleyici ya da tasvir edici bir dil kullanırız. Oysa “Türkiye’nin başşehri İstanbul olmalıdır” dediğimizde normatif bir dil kullanırız. Burada “olan” değil, “olması gereken” (norm) ifade edilmiştir. Bu anlamda bilim dili buyurgan ve emredici bir dil değildir. Bilimin buyurgan olması, bilimin bir dine ya da öğreتيye dönüştürülmesi durumunda söz konusu olabilir. Nitekim pozitif bilimler, 19. yüzyılda hızla bir öğreتيye dönüştürülmüş ve buradan pozitivizm (bilimcilik) akımı ortaya çıkmıştır.

Pozitivistlere göre bilimsel analizin konusu olgulardır. Olgular, gözlem yoluyla bize kendini sunan şeylerdir. Bunun karşıtı, gözlem konusu olmayan, fizik-ötesi karaktere haiz olan şeylerdir. Bilgimiz fenomenlerin (olguların) bilgisidir. Doğru dediğimiz şey, deneyimsel doğruluk ve tamlıktır. Bu da sadece öznelarasılık (intersübjektivite) zemininde garanti edilen sistematik gözlemlerde temellenir. Bilim, kendisini sadece gözlem ve deneyim düzleminde betimlemeler yapmakla sınırlandırmaz. Bilgide tamlık, gözlem ve deneyimle başlar, fakat denetlenebilir gözlem sonuçlarının teorik düzeyde ve mantıksal bir bütünlük içinde birleştirilmesiyle devam eder.

Bilim dili sadece betimleyici olmakla kendini sınırlandırmaz. Bunun ötesinde açıklayıcı bir dil sunar. Açıklayıcı dil, şeylerin nasıl böyle olduğunu izah etmektir. Söz gelimi “Ankara neden Türkiye’nin başşehridir?” diye sorduğumuzda, betimleyici düzlemde açıklayıcı düzleme geçeriz. Bu soruya verilen cevap bir “açıklama”dır. Söz gelimi “Ankara, Kurtuluş Savaşı’nda oynadığı merkezî rol dolayısıyla başşehir seçilmiştir” şeklinde bir cevap formüle edersek bu bir açıklama olur.

Bilimde açıklama, ancak teorik yoldan ve yasalara dayalı olarak yapılabilir. Her açıklama, aynı zamanda, gelecekteki olayların aynı yasalara bağlı olarak aynı şekilde ortaya çıkacağı düşünüldüğünde, bir önceden bilme (kestirim ya da tahmin) imkânı da sağlar. Yasacı, açıklamacı ve önceden bilmeci görünümüyle bilim, insanın doğa ve toplum üzerinde teknik uygulamalar yoluyla tasarrufta bulunma ve ona hâkim olma imkânını da verir. Bilim, toplumu akılcı ilkelere göre düzenleme ve denetleme imkânı sunar.

Bu ilkelere inanan pozitivistlere göre bilim dili, kendisine güvenebileceğimiz tek dildir. Bu anlamda bilim dili, tekelci ve hâkim bir dildir; diğer diller (sanat, din, hukuk vs.) karşısında kesin bir üstünlüğe sahip olmak ister. Pozitivist anlamda bilim dili tam da bu noktada sorunlu bir dildir ve çatışmacı bir üslubu beraberinde getirir.

Üçüncü olarak bilim dili, test edilebilir önermelerden oluşan bir dildir. Bilimsel literatürde test edilebilir önermelere hipotez denilir. Bu anlamda bilim dili “hipotezler dili”dir. Ortodoks-pozitivist gelenekte hipotezlerin “doğrulama” ilkesi geçerlidir ve buna göre bir hipotezin bilimsel olabilmesi için yeterli düzeyde olgularla desteklenmesi gerekir. Ne kadar olursa hipotez o kadar güçlü olur. Bilim felsefecisi Karl Popper bu tip bilimselliği yanılıcı ve hiçbir zaman tamam olmayan bir süreç olarak görmüş ve neticede “yanlışlama” ilkesinin esas alınması gerektiğini iddia etmiştir. Ona göre hipotezler öylesine formüle edilmeli ki, yanlışlama mümkün olsun! “Kuğular beyazdır” önermesine destek bulmak için binlerce kuğu bulmak yerine bir tane siyah kuğu bularak, bu hipotezin yanlışlanmasına çalışmak daha yerinde bir yöntemdir.

Hipotezler dili, aynı zamanda bir “değişkenler dili”dir. Bir hipotezde birden fazla değişken arasındaki bağıntı sorgulanır. Bu açıdan bakıldığında da bilim dili “değişkenler dili” olarak karşımıza çıkar. Sosyal bilimlerde iki tip değişkenden bahsedilir: Bağımlı ve bağımsız değişkenler. Bağımlı değişken açıklanması gerekli olan değişkendir. Söz gelimi kişilerin sigara içme tutumlarını inceliyorsak, burada tutumlar bağımlı değişkendir, yani açıklanması gereken bir şeydir. Bağımsız değişkenler ise, bağımlı değişkeni açıklayan değişkenlerdir. Mesela arkadaşlık çevresi bağımsız bir değişken olabilir. Çünkü gençler sigara içmeye belirli bir arkadaşlık çevresinde başlamaktadırlar. Söz gelimi “Sigara içmek bir arkadaşlık çevresinde öğrenilir” dediğimizde iki değişkenden oluşan bir hipotez formüle etmiş oluruz. Bir bağımlı değişkeni, genellikle çok sayıda bağımsız değişkenle açıklarız.

Gerek hipotezlerin formüle edilmesi, gerekse değişkenlerin ölçülmesi kesinlik gerektiren bir işlemdir. Modern düşüncenin babası Dekart’tan bu yana bilimin ke-

sinlik üzerine kurulması gerektiği fikri, bilim felsefesinde önemli bir nokta olagelmıştır. Bu bakımdan bilim dili, kesinliği güvence altına alan matematiksel bir dildir.

Dekart'a göre bilimsel yöntemin ilk kuralı, doğruluğunu apaçık bilmediğim bir şeyi doğru diye almamak, yani acelecilikten ve ön yargıdan özenle kaçınmak, yargılarımda zihnime açık ve seçik bir biçimde gelen ve hiçbir biçimde kuşkuya koyamadığım şeylerin dışında herhangi bir şeyi tanımamaktır. Bu açıdan o matematiği, kesinliği ve apaçıklığı mümkün kılan fakat bu temel üzerine neden muhteşem bir yapı inşa edilmediğine hayret etmiş bir düşünürdür. Kendisinden sonra gelenler bu işi üstlenmiştir. Nitekim günümüzde sayısallık ve nicellik bilimin yegâne dili hâline gelmiştir.

Bilimde her şey nicel, ölçülebilir olmalıdır ya da ölçülebilir bir hâle getirilmelidir. Soyut kavramların tanımlanmasından (işlemselleştirilme) hipotezlerin ve değişkenlerin formüle edilmesine, bulguların derlenmesinden değerlendirilmesine kadar her aşamada her şey açık-seçik, tanımlanmış ve kati olmalıdır. Hiçbir şey varsayımsal bırakılmamalı ve sorduğumuz her anket sorusundan herkesin aynı şeyi anlayacağı beklenmemelidir. Bu nedenle sorular bir ön araştırma ile test edilmeli ve gerekirse yeniden düzenlemeler yapılmalıdır.

René Guénon, haklı olarak çağımızda “Niceliğin Egemenliği”nden bahsetmektedir. Bilim dili sayısal-nicel bir dildir. Nitel olanı da nicelleştirme eğilimindedir. Mantıksal pozitivizm olarak bilinen akım, özellikle bilimin dil boyutu üzerinde yoğunlaşmış ve bir hükmün bilgi ifade edebilmesi için iki şart koşmuştur:

Hüküm, iyi bir şekilde ifade edilmiş olmalıdır, yani gramer ve mantık olarak doğru olmalıdır;

Hüküm, empirik olarak sınanabilmeli, yani doğrulanmalıdır.

Bu şartları yerine getirmeyen hükümler bilgi ifade etmezler. Dikkat edilirse bilimin dili sınırlı bir alanda geçerli olabilecek bir dildir. Bu dilin kavrayış alanına girmeyen şeyler bilim için anlamlı değildir. Bilimin hem kavrayış alanı hem de nicel yapısı, bu dilin tek egemen dil olarak ilan edildiği zaman ciddi sorunlar doğurmaktadır. Diğer tüm diller, bilim diline tabi olduklarında hayatın zenginliği ve başka kavrayış düzeyleri silinip gitmektedir. İşte, bu pozitivist dil, bir üst-dil oluşturmak istediğinde başka dillerle bir çatışma içine girmek zorundadır.

Özetlersek, bilim dili kendine özgü bir dildir ve dillerden bir dildir. Bu dili, tek dil ve norm hâline getirdiğimizde -ki pozitivizm tam da bu şeyi yapmıştır- başka dillerle çatışma kaçınılmazdır. Aslına bakılırsa, sadece bilim dilinin değil, başka dillerin de (din, hukuk, sanat, teknik vs.) başkalarına hükmetme çabası ve kolonyalist bir tavır takınması çatışmayı beraberinde getirmektedir. Orta Çağ Avrupası'nda din dili tek dil iken, nasıl modern çağa geçerken bilimle çatışmak zorunda kalmışsa, günümüzde de bilim dilinin pozitivist bir ideolojinin etkisiyle kendini başkalarına dikte etmesi çatışmayı körüklemiştir. En iyisi dillerin yerinde durması ve başka dillerle etkileşim içinde olmasıdır. Egemen dil arayışı ve bir üst-dil oluşturma çabası, her zaman riskli bir uğraştır ve bir ezen-ezilen ilişkisiyle sonuçlanmak zorundadır.